

תכונות הפלפל החריף

לאחרונה נתעוררה בעיה חדשה: האם הפלפל (פלפלת הגינה) הוא ירק או אילן ואם דינו אכן כאילן הרי שיש לו דין ערלה. (אין הכוונה לפלפל השחור שאינו גדל בארץ והוא מין אחר לגמרי.) וכבר הגיע העניין לשולחנם של הפוסקים והרבנים להכרעה.

במאמר זה אנסה להביא בקצרה את צדדי הבעיה המקצועיים-חקלאיים, כפי שנתבררו בימים אלו בשיתוף חקלאים ואנשי מקצוע.

במשפחת הפלפל יש שתי קבוצות: האחת - פלפל חד-שנתי, ולמשפחה זו משתייכים מרבית זני הפלפל המתוק. הקבוצה השנייה היא של זני פלפל, חריף בעיקר, היכולים לגדול במשך מספר שנים ולכאורה יכולים הם להחשב לאילן.

מבחינה בוטאנית, ישנן שתי הבחנות עיקריות בין אילן לירק:

א. אילן הוא צמח זקוף וגבוה בעל ענפים משניים המתקיים שנים רבות. לעומת זאת, הירק הוא בדרך כלל צמח נמוך חד או דו שנתי הנזרע בכל עונה (או שתיים) מחדש.

ב. באילן החלק הנאכל הוא הפרי, ואילו בירק חלקים שונים ממנו יכולים להיות נאכלים: ישנם מיני ירק שהפרי בלבד נאכל וישנם ירקות שהעלים או השורש נאכל, ולפעמים גם אלו וגם אלו.

מהבחינה ההלכתית (ראה מאמרו של הרב יואל פרידמן להלן עמ' 141) ההבחנה בין אילן לירק מתבססת על מספר הבדלים עקרוניים הקיימים בין השניים:

א. אילן מתקיים במשך שנים רבות ואילו הירק בד"כ חד-שנתי. גם כאשר הצמח מתקיים מספר שנים הרי שחלקו העל-אדמתי מתקיים עונה אחת ואח"כ מתחדש משורשיו (כגון: בננה, ארטישוק ועוד).

ב. אילן אינו מוציא פירות בשנתו הראשונה מעת הזריעה ואילו הירק מוציא פרי כבר בשנתו הראשונה.

ג. פירות האילן מתרבים משנה לשנה ואילו פירות הירק יורדים באיכותם ובכמותם משנה לשנה.

עפ"י העקרונות דלעיל יש לבחון האם זני הפלפל המתקיימים מספר שנים הם אילן או ירק.

עפ"י בירור שערכתי עם מר בני גמליאל, מדריך ארצי לפלפל, ועם מר יעקב ציפילביץ', מדריך ירקות וותיק, התברר כי זני הפלפל החריף אשר מגדלים בארץ בקנה מידה מסחרי הינם זנים אשר מתקיימים בד"כ שנה אחת ומניבים יכול מסחרי

טוב. במקרה שמנסים לגדל את הצמח שנה נוספת, מתקבל יכול דל אשר אינו כלכלי ולכן, למעשה, אין מגדלים את זני הפלפל החריף יותר מאשר שנה אחת.

בבירור שערכתי עם מגדלי פלפל חריף ותיקים ובהם תימנים, נתבררה תמונה דומה: את זני הפלפל החריף המקובל אצל התימנים: "ג'פקה" ו"שאטה" - הם מגדלים שנה אחת בלבד. ניתן אמנם להמשיך ולגדל את הצמח שנה נוספת, אך כאשר עושים כן חלק ניכר מהצמחים בשדה מתנוון ומתייבש, והיבול דל. גם הפרי עצמו קטן בהרבה בשנה השנייה, וצורתו מתעוותת.

בבירור נוסף שערכתי עם חקלאי המגדל פלפל חריף בערבה (עומרי ממושב צופר) בהיקף מסחרי התבררו דברים דומים. מדובר בזן של פלפל חריף ארוך (עדיין אין לזן שם), אשר מניב יכול מסחרי טוב בשנה הראשונה. הצמח עצמו יכול להתקיים שנה נוספת (ואולי אף שנתיים) בעזרת טיפול מקצועי ותנאים טובים במיוחד. אולם גם בתנאים טובים היבול בשנה השנייה אינו כלכלי כיון שהפרי מתמעט באיכותו ובכמותו.

העולה מדברים אלו הוא שזני הפלפל הרב שנתי אשר מגדלים בארץ באופן מסחרי הינם זנים אשר יכולים להתקיים (בטיפול טוב) במשך שנים מספר, אולם איכות הפרי וכמותו מתמעטים והולכים כבר בשנה השנייה, והפרי אינו מתאים לשיווק מסחרי, וכן חלק מן הצמחים מתנוון לגמרי בשנה השנייה. יש אמנם זני פלפל נוספים ובהם זן המכונה "פלפל סודני" (ממשפחת Capsicum Annuum) המשמש לנוי וראוי למאכל כפלפל החריף אשר מתקיים במשך שנים ומניב פרי טוב (עפ"י מידע מהמדריך החקלאי מר מאיר פרנקל - מכון התורה והארץ). יש לציין שגם זן זה מוציא פרי תוך שנה אחת מעת הזריעה (לאחר חצי שנה). בכל מקרה, זן זה אינו משמש לגידול מסחרי.

יתכן שישנם זנים נוספים היכולים להתקיים במשך שנים, ויתכן שפריים אינו פוחת, אולם זנים אלו נמצאים בגינות בית ולא בשטחים מסחריים.

סיכום

- א. עפ"י הבירור שערכנו מסתבר כי בגידול המסחרי אין זני פלפל חריף אשר מתקיימים מספר שנים ומניבים פרי כאילן.
- ב. קיימים, כאמור, זני פלפל רבים נוספים, ויתכן כי יש ביניהם המתאימים להגדרת אילן (כגון: ה"פלפל הסודני"), אולם זנים אלו אינם משווקים לציבור הרחב או לתעשייה.

הפלפל החרוף - אילן או ירק

ראשי פרקים:

הצגת הבעיה

א. צמח שנותן פרי תוך שנתו

ב. צמח שהיבול בו קטן והולך

ג. צמח שמתקיים ג' שנים

ד. דין הפלפל החרוף

סיכום

הצגת הבעיה

לאחרונה התעורר חשש שמא זנים מסוימים של פלפל חריף הינם עץ, וממילא יש בהם חשש ערלה. לאחר הבירור של אגרונום המכון, אג' מרדכי שומרון נלע"ד שאין חשש כזה בזני הפלפל החרוף המקובלים בשוק, (ראה לעיל עמ' 139)

הסיבה שרצו לקבוע שיש לפלפל החרוף דין אילן היא שמצאו צמחי פלפל בגינות פרטיות שמשך זמן גידולם הוא מעבר לשלוש שנים. ואמנם בשנה השניה והשלישית היבול קטן, הן מצד הכמות והן מצד האיכות. עם זאת, טענו שאין להתיר כי במשך הזמן הפרי נהיה חריף יותר. והחריפות היא מעליותא ולכן איכות הפרי עולה.

א. צמח שנותן פרי תוך שנתו

הרדב"ז (ח"ג סי' תקל"א) קבע שהחצילים הם ירק ואין בהם איסור ערלה מפני שצמח זה נותן פרי תוך שנה אחת מהשתילה. ובשו"ת קול אליהו (ח"ב קונט' מחנה ישראל סי' נד) כותב שהוא ראה בגליון הרדב"ז מכת"י של מהר"ש גרמיזאן שהסימן הנ"ל (מוציא פרי תוך שנתו) כתוב בתוספתא¹. אמנם לא מצאנו

1. בס' "מפרי הארץ" (ח"ג עמ' פג) כתב לסתור את העדות של קונט' "מחנה ישראל" משם המהר"ש גרמיזאן, שהסימן שמוציא פרי תוך שנתו הוא מהתוספתא. וטענתו, שהוא מעיד על מהר"א אזולאי שהתיר מטעם שמוציא פרי תוך שנתו, ואילו הברכ"י מעיד שסבו התיר מטעם שכמות ואיכות הפרי יורדת. ולענ"ד אין שם סתירה, כי בקונט' הנ"ל מעיד על מהר"א אזולאי

תוספתא זו עד הנה, אך יעויין בשו"ת הנ"ל שמעיד שמהר"א אזולאי אמר בשם תלמידי האר"י ומהר"ח ויטאל שרבותיהם אכלו את החציל כיון שמוציא פרי תוך שנתו. וכן נקטו להלכה הבן איש חי (שו"ת רב פעלים או"ח ח"ב סי' ל), שו"ת ציץ אליעזר (ח"ב סי' טו), שו"ת יחוה דעת (ח"ד סי' נב) וכרם ציון (הל' ערלה הלכות פסוקות עמ' יא).

ולפי הסימן הזה נד"ד הוא וודאי ירק, כיון שהוא מוציא פרי בתוך השנה הראשונה. אך החזו"א (ערלה סי' יב ס"ק ג ד"ה ובש"ב), אף שהוא מביא את טעמו זה של הרדב"ז, הוא מקבל אותו להלכה רק בצירוף טעמים נוספים.

ב. צמח שהיבול בו קטן והולך

בהקשר לחציל, הרדב"ז מביא טעם נוסף להיתר, שאיכות הפרי הולכת ויורדת. אך לדעתו אין זה טעם מספיק כדי להתיר, ולכן חשב לאסור את החציל, עד שלבסוף הגיע לא"י ושם נתחדש לו הסימן שהזכרנו קודם (מוציא פרי תוך שנתו) ושזה אינו קיים באילנות². אמנם בתשובה אחרת מביא הרדב"ז (ח"א סי' תצט), את הסימן הזה (שהפירות נהיים רעים) להיתר. וגם מהר"ם אלשיך מתיר את החציל מהטעם הזה דווקא, ודבריו הובאו להלכה בברכי יוסף (סי' רצד) ובארץ חיים (סיתרון, סי' רצד ס"ק ג). סימן זה מובא להלכה גם בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' קצו). ואף החזו"א לא דחה טעמו של המהר"ם אלשיך מההלכה, ורק ציין שאינו עיקר.

ג. צמח שמתקיים ג' שנים

הרדב"ז מביא טעם נוסף וגם אותו הוא אינו מקבל והוא: שהחציל אינו מסוגל לחיות לאחר שנות ערלה, ובמקום שאין רבעי - אין ערלה. הרדב"ז דוחה זאת ואומר שאמנם מצאנו שאם אין ערלה אין רבעי, אך להיפך לא מצאנו. החזו"א (שם ד"ה ונראה) כותב שצמח המתקיים רק שלוש שנים, אין בו דין ערלה, כי לא מסתבר שהפירות יהיו אסורים לעולם באיסור ערלה. ולכאורה יש להקשות על החזו"א, מהיכן למד את הטעם הזה בש"ס? הלא בטענה זו הוא דוחה את סברת הרדב"ז שצמח המוציא פרי תוך שנה אחת מהזריעה נחשב ירק! החזו"א אינו מקבל גם את סברת הרדב"ז שדין ערלה תלוי בדין רבעי. אך המעיין שם יראה שהחזו"א מסביר את היתרו מכמה צדדים:

משם מהר"ח ויטאל ותלמידי האר"י שאכלו מטעם מוציא פרי תוך שנתו, ואילו הברכ"י מעיד על מהר"א אזולאי משם מהר"ם אלשיך שהחציל מותר מטעם שכמות ואיכות הפרי יורדת.
2. משם פרופ' גולדשמידט (מח' הורטיקולטורה הפקולטה לחקלאות רחובות, מכון חקל"ת) נמסר שה"קווי" מוציא פרי תוך שנה אחת מהזריעה, וצ"ע. ומ"מ וודאי שתכונה זו היא תכונה מובהקת לירקות, ומקרה ה"קווי" הינו יוצא מן הכלל.

1. (שם ד"ה ונראה): "ונראה דגזע המתקיים שנתיים או שלש שנים... כל שאין מתקיים עד אחר ערלה ורבעי וודאי לאו אילן דאין סברא שיבא אילן שפירותיו לעולם אסורים".

2. (ד"ה בברכ"י): "כל שאין מתקיים יותר מג' שנה הוא בכלל דברי הגאונים שאין הגזע מתקיים..."

נראה לענ"ד שהסברה העיקרית לדעת החזו"א היא, שעץ שאינו מתקיים שנים רבות אינו אילן. את זאת הוא למד מדברי הגאונים עפ"י הגמ' ברכות (מ ע"א): "כל אילן דבסיתוא נתרי טרפי..." דהיינו שעץ הוא צמח שמתייבש בחורף וחוזר ומלבלב בקיץ - ובמילים אחרות - שיש לו גזע רב שנתי שמסוגל לחזור ולפרוח כל שנה בקיץ. אשר ע"כ, סברתו של החזו"א אינה כסברת הרדב"ז שתולה את משך קיום העץ בשנות ערלה, דהיינו שלוש שנים בדיוק. לדעתו אפשר לומר, שגם אם הצמח מתקיים יותר משלוש שנים בדיוק, כגון ארבע שנים לערך - עדיין ייחשב ירק, כי זאת תכונתו של אילן, שהוא מסוגל להתקיים שנים רבות הרבה יותר. לפי"ז יוסברו דבריו: "כל שאין מתקיים עד אחר ערלה ורבעי..." וסיום שנות רבעי הוא לאחר ארבע שנים לערך. ואמנם כתב החזו"א (דיני ערלה ס"ק לח): "אילנות הרכות שאינן מתקיימין יותר מג' שנה...", יש לומר שלא דווקא הוא, ובפרט כאשר הפירות נעשים גרועים, סימן הוא שהצמח הינו ירק.

ד. דין הפלפל החריף

כאמור, טענו שאמנם יבול הפלפל קטן והולך, אך מאידך פריו נהיה חריף יותר, ומבחינת הפלפל החריפות היא מעליותא, ולכן נחשב כמוסיף והולך ואינו בכלל ירק. ולענ"ד אינו כן, משתי סיבות:

1. רוב העולם אינו מעוניין שפירות אלו יהיו חריפים כל כך. וכך אמר לנו מנהל מפעל, שלאור דרישת השוק אין מעוניינים בפלפלים המרירים והחריפים ביותר. לכן, בין אם אזלי' בתר רוב העולם ובין אם אזלי' בתר רוב הפרי, עלינו לקבוע על פי הרוב שהחריפות אינה מעליותא. נמצא שלא רק כמות הפרי יורדת אלא גם איכותו³.

2. הסברה הבסיסית, שכאשר כמות ואיכות הפירות יורדות הצמח הוא ירק, לענ"ד נלמדת ג"כ מדברי הגאונים. כי מקור דברי הגאונים הוא מהגמ' ברכות (שם): "היכא מברכינן בפה"ע? היכא דכי שקלת ליה לפירי – איתיה לגוזא והדר מפיק..." כלומר שאילן הוא צמח שיש לו גזע רב שנתי וכל שנה הוא מתחדש ונותן פרי, אך אם לאחר שנים מועטות הוא אינו נותן

3. בהקשר לשאלה אם רוב הפרי קובע או רוב העולם, עי' חזו"א (שביעית סי' יד ס"ק י ד"ה וכל), וסיכום השיטות במשנת יוסף (שביעית ח"ג עמ' קז-קיב).

פרי או שכמות הפרי ואיכותו יורדות בהדרגה - אין הוא אילן. לפי"ז התכונה הזו היא תכונה אובייקטיבית של הצמח, ואין היא תלויה ברצונו של איש זה או אחר. גם אם אצל כמה אנשים מיוצאי תימן החריפות היא מעליותא, עצם העובדה שכמות הפרי יורדת, מהווה עדות שהצמח הזה אינו אילן.

ה. במקום הספק - המנהג קובע

מקדמא דנא נהגו לאכול את הפלפל החריף, בפרט בעדות תימן ועדות המזרח, ומעולם לא העלה איש פקפוק על כך. וכלל גדול הוא בדין: "פוק חזי מאי עמא דבר", כמבואר בגמ' (ברכות מה ע"א, עירובין יד ע"ב, מנחות לה ע"ב), ומבואר בתוס' (מנחות שם) שהוא אף להקל, ויעויין בס' ארץ חיים (סיתהון שם) משם מהר"י קארו (בחצילים) ובמהר"ט (ח"ב סי' לד) (בוורדים) שיש להקל כיון ש"פוק חזי מאי עמא דבר". וכן מצאנו בתשובת הרדב"ז (עי' לעיל) שדן על החצילים, שלכל אורך התשובה הרדב"ז מנסה למצוא צדדים להיתר ע"מ להצדיק את המנהג לאכול את החצילים - אך לשוא. ובסיום התשובה כותב וז"ל: "כשעליתי לא"י ראיתי כולם נהגו בו היתר... ונתחדש לי טעם אחר... הילכך ירק הוא".

סיכום

לדעת כל האחרונים שמסתמכים על כך שצמח שמוציא פרי תוך שנתו נחשב ירק, אזי הפלפל הוא ירק. לכן הורה הראשון לציון הגר"מ אליהו שליט"א שהפלפל החריף הוא בכלל ירק ואין בו דין ערלה, וכן שמענו שפסקו למעשה הראשון לציון הגר"ע יוסף שליט"א והגר"י קאפח שליט"א.

בנוסף אין ספק שכאשר מסתכלים על מכלול התכונות של הפלפל, הריהו ירק, כי כאמור הוא נותן פרי תוך שנתו, וכמות הפרי ואיכותו יורדות בהדרגה. ואף שהפרי נהיה חריף יותר - אין בכך כלום. ואף לדעת החזו"א י"ל שאף אם הוא מתקיים ארבע שנים, הרי זה בכלל "שנים מועטות".

ישנו זן של פלפל חריף הנקרא פלפל "סודני". זן זה אינו מסחרי ומגדלים אותו בגינות הנוי. הצמח גדל שנים רבות, וכמות הפרי ואיכותו עולות, אף שמוציא פרי לאחר חצי שנה, לענ"ד, יש להחמיר בספק דאורייתא.

4. אך מרן הראשון לציון הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א הקל אף בזן זה כיון שלדעתו די בתכונה זו, שמוציא פרי תוך שנה אחת מעת הזריעה, כדי להחשיב את הצמח לירק. וראה לעיל (עמ' 45 וראה במאמרנו הגדרת אילן וירק בהלכה (ס' התורה והארץ ח"ג עמ' 398-428).

מאיר פרנקל

ה"פאסיפלורה" (שעונית סגולה) - סקירה

ה"פאסיפלורה" הוא שיח מטפס אשר מניב פרי תוך שנה אחת מהזריעה. ישנם הרבה זנים וטיפוסים שונים של "פאסיפלורה" בעולם, אך בארץ מגדלים בעיקר שני טיפוסים שנבדלים ביניהם לפי צבע הפרי - צהוב וסגול. שיח זה יכול לחיות מספר רב של שנים.

מקובל אצל המגדלים, לחדש את הגידול אחרי שלוש שנים בגלל היבול שהולך ופוחת משנה לשנה. נבדקו ביסודיות הסיבות לפיחות ביבול, ומסקנת המומחים היא שאין הדבר נובע מתכונות הצמח אלא משיטות הגידול והטיפול בו. צמח ה"פאסיפלורה" זקוק להרבה קרינה ושמש, ואם ישנם רבדים ושכבות שאינם חשופים לשמש - הצמח לא ייתן יבול. לעומת זאת, אם יטפלו בו בדרך הראויה, וידללו מידי שנה את הענפים באופן שתתאפשר חדירת קרני השמש - אין שום סיבה שהיבול יפחת. נעשה ניסוי בצמח צעיר בן שנה המאשש את הנאמר לעיל. כיסו את הצמח ברשת שמנעה מקרני השמש להגיע אליו, והתוצאה היתה שהצמח לא הגיע אפילו למצב של פריחה.

הגידול בחו"ל שונה מהגידול בארץ. בחו"ל ישנן מחלות ווירוסים שגורמים לתמותת הצמח בגיל צעיר, ולכן לאחר שניים או שלושה יבולים רגילים המגדלים לעקור את המטעים ולנטוע צמחים חדשים.

גזע ה"פאסיפלורה" נראה מלא, ועם זאת, יש בו נקב שגודלו כעובי מחט, אשר דרכו אפשר לשאוב ולשאוף אוויר.

ה"פאסיפלורה" – דינה לערלה

בספר התורה והארץ (ח"ג עמ' 426 אות י) פרסמנו, לאור הנתונים שנמסרו לנו, שהצמח מניב פרי רק בשנה השנייה, אין גזעו חלול ואין ירידה משמעותית בכמות הפרי ובאיכותו. לפי"ז הסקנו שיש בו איסור ערלה ודינו כאילן אליבא דכו"ע. הרב שניאור זלמן רווח (מכון למצוות התלויות בארץ - בית עוזיאל חוב' תנובות שדה מס' 20 עמ' 16) הביא סקירה של האג' שלמה ששון ובה נטען שה"פאסיפלורה" נותן פרי תוך שנה אחת מעת הזריעה, שהגזע חלול ושיש ירידה משמעותית בכמות הפרי ובאיכותו תוך 3-4 שנים. נערך בירור נוסף ע"י מר מאיר פרנקל (מד' חקלאי) עם טובי המומחים והתברר כדלהלן:

א. ה"פאסיפלורה" אכן מסוגל להניב פרי תוך שנה אחת מעת הזריעה. לפי זה, לפוסקים שמסתמכים על הקריטריון הזה לבדו כדי לסווג את הצמח כירק, ייחשב ה"פאסיפלורה" כירק וכדלהלן.

ב. הנתון השני שהתברר הוא שאמנם בגידול ה"פאסיפלורה" בארץ ישנה ירידה בכמות הפרי ובאיכותו, אך ירידה זו נובעת מתנאי גידול לא מתאימים ולא מתכונות הצמח, כפי שפורט בסקירה דלעיל. במאמרנו (התורה והארץ ח"ג עמ' 421) הבאנו את המקור לסברה זו בשם המהר"ם אלשיך (מובא בברכ"י סי' רצד) והסברנו שצמח שיבולו מתמעט במשך השנים אינו בכלל "דכי שקלת ליה לפירי איתיה לגווא" (ברכות מ ע"א); כלומר, אין כאן גזע שמוציא פירות מידי שנה בשנה. מובן א"כ שהפיחות ביבול צריך להיות אחד מתכונות הצמח, אך אם פיחות זה נובע מסיבות צדדיות כגון תנאי גידול שאינם מתאימים, אזי ודאי שאין זו תכונה בצמח המגדירתו כירק. התברר שגם בחו"ל ישנה הפחתה ביבול עד כדי תמותה, אך גם שם הסיבות לכך הן סיבות צדדיות כגון וירוסים מחלות וכדו'.

ג. הנתון השלישי בקשר לתכונות הגזע: התברר שהצמח מעוצה, והגזע נקוב בנקב כעובי מחט, והשאלה היא האם יש להחשיב זאת כגזע חלול אם לאו.

המקור לכך שצמח בעל גזע חלול נחשב ירק הוא במהר"י חאגיז (ח"א סי' פג) ולא מצאנו לסברה זו מקור בש"ס ובפוסקים. עם זאת, בס' התורה והארץ ח"ג (עמ' 412 אות ד) נסינו לברר את הסברה לכך, וביארנו עפ"י הסבר הדרישה בתוספתא (כלאים פ"ג ה"ג) וכן הרשב"א (ערובין לד ע"ב) שתכונות הגזע, קשיותו ורכותו מהווים קריטריון לסיווג הצמח כאילן או כירק. גם הבן איש חי (שו"ת רב פעלים או"ח ח"ב סי' ל) מביא את הסימן הזה בקשר לצמח הפפיה, אך להבדיל מה"פאסיפלורה", גזע הפפיה הוא חלול לגמרי; לאור הנ"ל לא נראה לנו שה"פאסיפלורה" נחשב כבעל גזע חלול. אולם הרב ש"ז רווח הפנה את תשומת לבנו שהנידון בדברי המהר"י חאגיז הוא החציל (באנדיגן) וגם הוא צמח בעל גזע שבו נקב קטן. בקשנו א"כ ממר

מאיר פרנקל לברר את תכונות הגזע של החציל, ונמצא שהחלק החיצוני של הגזע מעוצה וחלקו הפנימי ירוק (כגזע של צמח חד-שנתי). כאשר החציל חי בעודו מחובר לקרקע הגזע הינו קשה מאד, הן החלק החיצוני והן החלק הפנימי (ולכן הוא מסוגל לשאת את החצילים שהינם פירות כבדים מאד). לאחר ניתוקו מהאדמה והתייבשותו של הצמח - החלק המעוצה נשאר קשיח והחלק הירוק מתייבש ויוצר חלל גדול; וכנראה שמהר"ם חאגיז התכוון לחלל שבגזע החציל בעודו יבש. ומכל מקום, בוודאי שאין להשוות את החלל שבגזע החציל, שמגיע לקוטר של 0.5 ס"מ ויותר, לחלל של גזע ה"פאסיפלורה" שהוא כנקב שיוצרת מחט.

היוצא מכל הנ"ל, שישנה מחלוקת בין הפוסקים: לדעת החזו"א וההולכים בשיטתו צמחים המתקיימים כמה שנים נחשבים ירק רק אם כמה קריטריונים מצטרפים יחד: מוציא פרי תוך שנתו ואינו מתקיים יותר משלוש שנים (ואולי אף כשהיבול יורד בצורה משמעותית במשך השנים). לפי"ז אם צמח ה"פאסיפלורה" מתקיים שנים רבות ונותן יבול סביר במשך אותן שנים, אזי דינו כאילן ואסור באיסור ערלה. לדעת הראשון לציון הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א (אמונת עתיק 10 עמ' 6) וכן נכתב בשם הראשון לציון הרה"ג עובדיה יוסף שליט"א (תנובות שדה שם) די בכך שהצמח ייתן פרי תוך שנה אחת מעת הזריעה ולכן צמח ה"פאסיפלורה" נחשב ירק ואין בו איסור ערלה.

סיכום סיור בשטחי גידול אוסנה ופטל

ראשי פרקים

מטרות הסיור

- א. אזור השרון (א)
  - ב. עמק יזרעאל (ב)
  - ג. גולן (ג)
  - ד. גן המצוות
- סיכום ומסקנות

מטרות הסיור

רבני המכון ביקשו לברר את תכונותיו של צמח הפטל. ההתייחסות ההלכתית לפטל אינה מבוררת דיה, וישנן מחלוקות בפוסקים אם נחשב אילן או ירק (ראה להלן מאמר הרב יהודה הלוי עמיחי). הנקודה המרכזית שראויה לבירור היא מהו משך קיום הצמח, ומהי צורת חידוש הצמוח - אם מהשורש או מהגזע. לשם בירור הנקודות הנ"ל ערכנו ביקור באזורי גידול שונים בחודש סיון תשנ"ח:

- א. אזור השרון (להלן א')
- ב. עמק יזרעאל (להלן ב')
- ג. גולן (להלן ג').

א. אזור השרון (א')

גודל השטח הראשון - 2 דונם, גיל המטע 13 שנים. הסיור התבצע כאשר הקטיף היה לקראת סיומו. המגדל סיפר שהוא נוהג לגזום כל שנה עם גמר הקטיף כ-8-10 ס"מ מעל פני הקרקע על מנת לקבל צימוח חדש עד הסתיו. הצימוח החדש פורץ בחלקו הגדול מהענפונים שנגזמו וחלק גם מהקרקע ישירות. הענפים המתחדשים מהקרקע נקראים בפי המגדל ענפי מים.

לפי דבריו ענפי המים מאוד מפריעים, לכן הוא מסלק אותם מידי פעם מהאביב ועד האסיף. לאחר הקטיף, הענפים החדשים נגזמים יחד עם כל הגידולים שנשארו פרי. הביצוע של הגיזום - בשיטה מכנית (חרמש מוטורי עם דיסק). הסיבה שהגיזום מתבצע בגובה מעל פני הקרקע, על מנת לא לפגוע במערכת ההשקיה.

ב. עמק יזעאל (ב')

המקום השני בסיוורנו היה בעמק יזעאל. ישנם שם מטעים בגדלים שונים, החלקות מסודרות, מכוסות ברשת או במנהרות ניילון ורשת להקדמת ההבשלה. מגדלים זנים שונים, השטח מאורגן מודלה, הקטיף מתקדם.

אגב, הקטיף מתבצע על ידי לקוחות בלבד, כלומר באים מבקרים, לפעמים משפחות מכל חלקי הארץ, משלמים דמי כניסה והמעוניינים קוטפים לעצמם ומשלמים בהתאם לכמות הנקטפת.

המטע נגזם מיד אחרי סיום הקטיף. יש הקפדה שהגיזום יתבצע ממש בגובה הקרקע. לכן הגידול החדש יוצא או פורץ מתוך הקרקע. גם בחלקה זו ראינו ענפים חדשים שפורצים באביב אבל לא משתמשים בהם לעונת הגידול הבאה. מסלקים אותם לפני הקטיף, והנותר מסולק ביחד עם הגיזום. לא ראינו שום ענף שגדל על פצע הגיזום.

ג. גולן (ג')

המקום השלישי - בגולן. בחלקת הגידול ישנם מינים רבים של פירות יער; אך האוסנה והפטל הם הגידול העיקרי, ובעת הסיור (סיון) היה תחילת קטיף. יש קטיף כמעט בכל חודשי הקיץ והסתיו. בזנים שונים אפשר לקבל גם שני יבולים בשנה. המגדל גוזם את הענפים שנשאו פרי מידי שנה, ומשאיר את כל הענפים החדשים הגדלים באביב וענפים אלו יתנו פרי בשנה שלאחר מכן. כל הענפים החדשים יוצאים מהקרקע ולא מהענפים הגזומים. הגיזום מתבצע ידנית כל ענף בנפרד, כ-8 ס"מ מעל פני הקרקע, אבל אין פריצה מהענפים הנ"ל. השיווק מבוצע בעיקר ע"י אורחים תיירים שבאים לביקור.

ד. גן המצוות

בגן המצוות שליד מכון התורה והארץ, לא גזמו את הפטל, והתברר שאף כשאין גוזמים את הענפים שהניבו מתחדשים הצמחים בצואר השורש בגובה פני הקרקע. פעמים זה נראה מעל הקרקע ופעמים - מתחת לקרקע. בנוסף ישנם נצרים שמתחדשים במרחק מה מצמח-האם משורשי הצמח.

סיכום ומסקנות

שלושת המגדלים שאצלם ביקרנו מגדלים בעיקר את האוסנה ומעט פטל. אפשר לומר שאין הבדל בין האוסנה והפטל בשיטת הגידול. ישנם שני הבדלים מרכזיים בשיטות הגידול באזורים השונים:

א. ישנם מגדלים שגוזמים את הצמח עד לקרקע בסיום העונה, וישנם מגדלים שגוזמים את הצמח, אך משאירים כ-10 ס"מ של הגזע מעל לפני הקרקע.
ב. מבין אלה הגוזמים את הגזע בגובה 10 ס"מ, במקום אחד הצמח התחדש מהגזע מתחת לגיזום, ובמקום האחר הוא התחדש מהשורש.

כל אחד מהחקלאים מתאים את שיטת הגידול האגרו-טכנית לאזור שלו. באזורים שאפשר לקבל פרי מוקדם בעונה, אין להם צורך בהתפרצויות המוקדמות (ענפי מים המתחדשים מהשורש), למרות שהענפים הנ"ל פורצים מהקרקע; לכן מסירים אותם מוקדם שלא יפריעו בזמן הקטיף. הקטיף מסתיים ממילא די מוקדם וגוזמים מיד בסוף העונה - אצל מגדל אחד, מעל פני הקרקע בגובה 10 ס"מ כדי לשמור ולמנוע פגיעה במערכת צינורות ההשקיה; אצל מגדל אחר, גוזמים עם גובה הקרקע ואין משאירים כלום מעל פני השטח, כולל כל הענפים שיוצאים מהקרקע. כאמור, בשני מקומות אלו מסיימים את עונת האסיף מוקדם, לכן גוזמים מיד כיון שעדיין יש מספיק זמן להתפתחות צימוח חדש שישא את יבולו על הענפים החדשים בשנה העוקבת. מסירים את ענפי המים (המתחדשים מהשורש) מכמה סיבות:

א. אין בהם צורך והם מתחרים בגידול הנושא את הפרי.

ב. צימוח זה גוזל מים.

ג. גורם לסבך וימנע גישה נוחה וקלה לענפים נושא הפרי בעתיד.

לעומת זאת, המגדל בגולן, עקב תנאי מזג האוויר, מאחר בהבשלה, הוא אינו יכול לגזום מוקדם על מנת לקבל עוד השנה גידול חדש, לכן הוא מנצל ומשתמש בענפים החדשים שמתחדשים מהקרקע עם התעוררות הצמח, לשם נשיאת פרי בשנה העוקבת. ראוי לציין שענף שנתן פרי השנה אינו ראוי לגידול שוב בשנה הבאה.

השאלה המעניינת היא מדוע אצל מגדל א' גיזום הגזע בגובה 10 ס"מ גורם להתחדשות הצימוח מהגזע, ואצל מגדל ג' אותו גיזום אינו גורם לצימוח מחודש מהגזע אלא מהקרקע. התשובה לכך היא, שאצל מגדל א' (שרון) הגיזום מתבצע בחודש יוני והיובש או הניוון אינו מספיק להגיע עד סוף הענף, ועדיין קיימת חיוניות בתחתית הענף, לכן ישנה התחדשות צימוח מהגזע. כמו כן אין ענפי מים (שהתחדשו מהשורש) שיכולים להחליף את קיום הצמח, וזה מדרבן את ההתעוררות המיידית מהגזע עצמו. לעומת זאת, אצל מגדל ג' (גולן) האסיף מסתיים מאוחר (תחילת הסתיו), הענף נושא הפרי מנוצל ועייף, ולכן הוא מתנוון עד סוף הצמח; העיניים (פקעים) הנותרות אינן חיוניות ואין לצמח שום צורך לבזבז אנרגיה וכוח בהתחדשות מהגזע, כיון שבין כך הצמח חידש ענפים מהשורש עבור היבול של השנה העוקבת.

פטל אילן או ירק

ראשי פרקים

- א. הצגת השאלה
- ב. צומח מהשורשים או מהגזע
- ג. יציאה מצואר השורש
- ד. המתירים והאוסרים את הפטל
- ה. איסור עולמי
- ו. גזע חדש
- ז. מעשה בני אדם
- ח. גזע חלול
- ט. ירידה באיכות
- י. סיכום
- יא. נצרי הפטל
- יב. להלכה

א. הצגת השאלה

ערכנו סיור להכרת גידול הפטל כמתואר בסקירה של מר מאיר פרנקל (לעיל). ראינו את הפטל בשלושה מקומות, בכל המקומות הפרי גדל על ענף ולאחר שהניב פרי, הענף מתייבש או שקוצצים אותו, ולאחר מכן מופיע ענף חדש שיתן פרי. אולם בהופעת הענפים יש שינויים: במקום הראשון גוזמים את הענפים ואז יוצאים בדרך כלל ענפים חדשים מתחת לגזום מעל פני הקרקע, אולם יש גם ענפים היוצאים גם מתחת לפני הקרקע. בשני המקומות האחרים גוזמים את הפטל נמוך מאד והיציאה היא תמיד מתחת לפני הקרקע, במרחק מהענף הישן. בגן המצוות שבמכון "התורה והארץ", ישנו פטל שאינו מטופל אלא גדל טבעי, שהענפים החדשים יוצאים לפעמים מעל פני הקרקע ולפעמים מתחת לפני הקרקע ובגרוד מעט אדמה אפשר לראות את מקום יציאת הענף. ונשאלה השאלה מה דינו של הפטל לעניין ערלה?

ב. צומח מהשורשים או מהגזע

כאמור, אין תוחלת לענף שכבר הניב, אלא הוא יתנוון וייבש, מאידך שורשו של הפטל יישאר בקרקע. בכך אנו באים למחלוקת ראשונים בהגדרה על אלו פירות מברכים "בורא פרי העץ".

הגמ' (ברכות מ ע"א) אומרת:

"היכא מברכינן בפה"ע? היכא דכי שקלת ליה לפירי לגוזא והדר מפיק,
אבל היכא דכי שקלת ליה לפירי ליתי לגוזא דהדר מפיק לא מברכינן עליה
בפה"ע אלא בפה"א".

המפרשים נחלקו מהו "גוזא": דעת רש"י (ברכות מ ע"א) שגוזא הוא הענף,
ולפי"ז עץ הוא צמח שהגזע והענפים מתקיימים כל השנה, והפרי גדל על אחד
הענפים שנשארו. לעומת זאת הגאונים למדו שגוזא הוא גזע, ולכן די בכך שנשאר
גזע שגדלים עליו פירות. דעת הרא"ש היא שגוזא הוא שורש, ולכן צמח שהשורש
נשאר ואין צורך לזרוע כל שנה מחדש הרי הוא עץ. הנפק"מ בין דעת הגאונים לבין
דעת הרא"ש היא בדין צמח שמתחדש כל שנה מהשורש: שלדעת הגאונים ורוב
הראשונים ברכתו "אדמה", שהרי הגזע מתייבש וגדל גזע חדש הנותן פירות (ולכן
תות שדה הגדל בסנה, שגבעולו מתחלף כל שנה אבל לא השורש - ברכתו אדמה), ואילו לפי
הרא"ש מכיוון שאין צורך לזרועו מחדש - ברכתו בפה"ע.

כסיוע לדעת הגאונים והראשונים הביא ר"ח שכן למדנו גם בתוספתא (כלאים
פ"ג ה"ג) שכל המוציא עליו מעיקרו הרי זה ירק, וכל שאינו מוציא עליו מעיקרו הרי
זה אילן.

מ"ן (שו"ע או"ח סי' רב סעי' ב) הכריע להלכה כדעת הגאונים, וכתב:

"על התותים הגדלים בסנה **בורא פרי האדמה**, הגה, דלא מקרי עץ אלא
שמוציא עליו מעצו, אבל מה שמוציא עליו משורשיו לא מקרי עץ, והני כיוון
דכלה עציו לגמרי בחורף והדר פרו משורשיו מברכים עליו בורא פרי
האדמה".

וכן הכריע בהלכות כלאי הכרם (סי' רצו סעי' טו), א"כ משמע שכל מקום שנשאר
גזע שממנו צומח עוד ענף הרי זה אילן, אולם רק שורש בלבד אין לו שם אילן.
בנידון דידן כפי שהבאנו בשאלה ישנן שתי צורות גידול, האחת; על ידי גיזום
גבוה ואז ההתחדשות היא בגזע עצמו, והשנייה על ידי גיזום נמוך ואז הפריצה היא
מתחת לפני הקרקע. אולם באופן טבעי (ממה שראינו במקום שלא טפלו בצמח) הגידול
החדש הוא מצוואר השורש, המקשר בין השורש והגזע; לפעמים מעל פני הקרקע
ולפעמים מתחתיו. נשאלת השאלה האם נחשב כהתחדשות מהגזע ודינו כאילן או
כהתחדשות מהשורש ודינו כירק?

ג. יציאה מצוואר השורש

בהקשר לדין צמחים הגדלים מצוואר השורש, נראה שיש להביא ראיה מדברי
הגמ' (ברכות לו ע"א) שאומרת לגבי צלף שחייב בערלה, לב"ש מחמת הספק ולב"ה
דינו כוודאי אילן. בעל ה"ג (ברכות פ"ו, ד"ז ע"ד) מבאר את הספק בצלף (אליבא דב"ש)
"צלף פארי מעצו ופארי משרשו, ומשום הכין דמיספק דדאמי לירק ודאמי לאילן"
כלומר שהספק בצלף הוא שזהו צמח שלפעמים מתחדש משורשיו ולפעמים הוא

מתחדש מגזעו, וכן באר פרו' פליקס (עץ פרי למינהו עמ' 188). ומכאן שהצלף מתחדש מצוואר השורש, ובכ"ז בית הלל החשיבוהו כאילן ודאי. ולפי"ז בנד"ד, הפטל מתחדש באופן טבעי מצוואר השורש, לפעמים משורשיו ויש שיוצא מגזעו, דינו כצלף ויש להחמיר בו כאילן.

אמנם לכאורה מדברי הרש"ס (ספ"ד דמעשרות) מוכח לא כן, שהרי הירושלמי שואל על הכלל שכל העולה מגזעו עץ והעולה משורשיו ירק, הרי כרוב עולה מגזעו ובכל אופן מוגדר הוא כירק! על כך עונה הירושלמי: "כאן בודאי כאן בספק". מסביר הרש"ס, וז"ל: "כל המוציא עלין אצל שורשיו – ודאי ירק הוא, והוי כלאים בכרם, והמוציא עלין מגזעו – יש מהן אילן ויש מהן ירק". דהיינו ישנם דברים שלמרות שעולים מהגזע ג"כ נחשבים כירק, כגון כרוב. א"כ לכאורה אין ראייה מהכלל הזה לפטל שהרי יתכן שלמרות שעולה מגזעו אבל מוגדר הוא כירק.

אולם הרמב"ם (כלאים פ"ה ה"כ), והשו"ע (יו"ד סי' רצו סעי' טו) הביאו את הכלל שכל המוציא משורשו – ירק, ומגזעו – אילן, ללא כל הסתייגויות והגבלות, א"כ נראה דס"ל שהכלל חל תמיד, ולפיכך העולה מגזעו הוא עץ, ובמקרה של ספק מוכח מדין הצלף שדינו כעץ, וא"כ גם לגבי הפטל דינו כעץ.

ד. המתירים והאוסרים את הפטל

המהרש"ם (ח"א סי' קצו) הביא סברא שפטל דינו כירק כיוון שענפיו אינם נותנים יכול ג' שנים לפני שהצמח מתנוון. למסקנה, חוזר בו המהרש"ם וכותב שכיון ששורש הפטל נשאר בקרקע, למרות שמחליף את הענפים אין להקל ולהחשיבו כירק ודינו כעץ. המהרש"ם מוסיף שיש לברך על כך בפה"ע, וכן הוא המנהג.

אלא שיש להעיר על סברת המהרש"ם, שצמח נחשב אילן אם שורשיו מתקיימים, זהו רק לפי דברי הרא"ש, אבל שאר הראשונים והגאונים הצריכו השארת גזע או ענף, וא"כ מדוע פטל ששורשו נשאר בקרקע לא יחשב לירק*? כפסק המהרש"ם כתבו גם ערוה"ש (סי' רג סעי' ה), הרב ב"צ מאיר חי עוזיאל זצ"ל (מובא בציץ אליעזר ח"א סי' יז), והציץ אליעזר (שם).

* המהרש"ם אינו פוסק כמובן כרא"ש בניגוד לשו"ע, אלא עוסק הוא בפטל שהוא בעיקרו צמח רב שנתי. הענפים בפטל מתקיימים שנתיים ורק לאחר מכן מתנוונים ובינתיים יוצאים נצרים מהשורש. לעומת זאת הרא"ש מדבר על על צמח כמו הבננה שכלה לגמרי לאחר שנת גידול (שנה ורבע) ובמקומו יוצא נצר חדש. הערת עורך (י.פ.).

אמנם מדברי האליהו רבה (הובא במחצה"ש סי' רג ס"ק א), משמע שמאליני"ס (פטל) ברכתו בפה"א, ולדעתו נראה שאין בו גם איסור ערלה, וכן כתב הגרש"י ז"ל (ישורון ח"ג עמ' קס), והגר"ל גארדין זצ"ל (שם עמ' קסד).

ה. איסור עולמי

הנימוק העיקרי של המתירים (הגרש"י ז"ל, ישורון ח"ג עמ' קנח) הוא שאם נגדיר את הפטל כאילן הוא יהיה אסור עולמית, שכן היוצא מן השורשים חייב בערלה, וממילא הענפים החדשים יהיו אסורים לעולם באיסור ערלה. כסברה זו כתב גם החזו"א (ערלה סי' יב ס"ק ג ד"ה ונראה) שכל דבר שגדל רק ג' שנים, אינו יכול להיחשב כעץ שהרי ייווצר מצב שכל ימיו הוא אסור באיסור ערלה, וכעין סברה זו כתב הרב קוק זצ"ל (אגרות הראי"ה ח"ב סי' תסח).

למרות שסברה זו אין לה מקור מפורש, וכל הסוברים שישנם פירות שנאסרים עולמית (כגון הבננות, כפתור ופרח פנ"ו, החצילים לדעת הרדב"ז ח"ג סי' תקלא) חולקים עליה, בכו"א יש כאן את הנטייה הטבעית של האילן שהוא עץ, וכאשר הוא אסור עולמית אינו עץ מאכל, שהרי אסור למאכל.

יש להעיר שאף אם נקבל את הסברה הזו אין הכרח לאומרה בפטל, שהרי אם אנו מגדירים את הפטל כעץ, והמגדלים יקצצו מטפח מעל פני הקרקע, ופריצת הענפים החדשה תהא מעל פני הקרקע, א"כ ייווצר גזע שממנו ייצאו הענפים החדשים, ולא יהא איסור עולם.

ו. גזע חדש

החזו"א (ערלה סי' יב ס"ק ג ד"ה בברכ"י) הוסיף סברא, שאם הצמח מוציא כל פעם גזע חדש, א"כ זה כלול בדברי הגאונים שאין הגזע מתקיים, ומכיוון שהגדרת העץ היא שיש לו גזע רב שנתי, במקרה שהגזע אינו מתקיים ג' שנים אינו נחשב גזע, ולכן ייחשב צמח כזה ירק. ואולי זה מה שכתב החזו"א (סי' יב ס"ק ג ד"ה ונראה דאיתן) להסביר את הירושלמי "כאן בודאי כאן בספק" - שירק שונה מעץ פרי, בכך שאין גזעו של הירק קיים ג' שנים לעומת גזעו של העץ שבוודאי גזעו קיים ג' שנים. לפי הסבר זה נראה שיש לדון את הפטל כירק ולא כאילן. מאידך יתכן לומר אם בני אדם יקצצו את הענף ייווצר גזע קבוע, ונוכל להגדיר את הפטל כעץ.

ז. מעשה בני אדם

נראה שאמנם באופן מלאכותי, ע"י גיזום בגובה 10 ס"מ יהיה לפטל גזע יותר מג' שנים, אולם השאלה היא האם עלינו להתחשב במעשה בני אדם? מסברה פשוטה נראה שעלינו להגדיר את העצים כירק או כאילן לפי דרך גידולם הטבעית, שהרי מעשה בני אדם יכולים להשתנות, ואין לקבוע הלכה על פי מעשה בני אדם.

יש להוסיף שניתן להביא ראיה לכך שאין להתחשב במעשה בני אדם, מהירושלמי (ספ"ד דמעשרות, הובא לעיל אות ג) שהביא את הברייתא "העולה מגזעו מין אילן משורשיו מין ירק", והקשה הירושלמי, הרי כרוב עולה מגזעו, וכי ייחשב כפרי?! והסביר החזו"א (ערלה סי' יב ס"ק ג ד"ה בברכ"י) ששאלת הירושלמי היא שאם אנשים היו חותכים את עלי הכרוב ומניחים את גזעו, היה הגזע נשאר תקופה ארוכה; לכן שואל הירושלמי האם גם כרוב שגזעו מתקיים עקב גיזום מלאכותי - ייחשב להיות אילן? והתשובה היא שכיון שברור שהוא ירק בגלל תכונות היסוד השונות בין הפרי והירק (כגון שמחזיק יותר מג' שנים), אפילו אם בגלל מעשה בנ"א ייראה כאילו הוא עץ אין להחשיבו כעץ.

אמנם מדברי הרדב"ז (ח"ג סי' תקלא) נראה שכיון שבני אדם גוזמים את הקנים ומשאירים טפח לכן דינו כאילן, משמע שאנו הולכים לפי דרך הגידול שנהגו בני אדם ולא לפי דרך הטבע שאין נשאר כל גזע. אלא שכבר העיר על כך החכמ"א (נשמת אדם כלל נא אות ו) שלא צדקו דברי הרדב"ז בכך, שהרי השאלה היא אם הצמח הוא אילן או ירק אבל אין מעשה בני אדם משפיע על כך; אם הצמח הוא אילן אפילו יקצוץ עד תחתית הגזע דינו כאילן, ואם הוא ירק אפילו ישאירו לו גזע ייחשב להיות כירק. בנוסף, מקשה החכמת אדם אליבא דהרדב"ז: מהו הגובה הנותר בעץ שיכול להחשיבו כאילן, ואם אכן תליא בגיזום, נתת דבריך לשיעורים! לכן מוכיח החיי אדם שהשאלה היא לפי טבע הגידול. ולפי"ז נראה שגם בפטל עלינו לנהוג לפי צורת הגידול הטבעית ולהחשיבו ירק.

ח. גזע חלול

הגרי"ל גראדין זצ"ל מביא סברה נוספת להקל (ישורון ח"ג עמ' קעה), שגזעו של הפטל חלול ועל פי סברת המהר"י חאגיז (הלק"ט ח"א סי' פג) נחשב ירק. אלא שסברה זו אין לה מקור ברור בש"ס, אף שאכן טבעם של עצים הוא שאין גזעם חלול. ויתכן שזו גם הגדרת רש"י (עירובין לד ע"ב) שיש לחלק בין קנים רכים וקשים, שדרכו של עץ להיות בעל גזע נוקשה ואילו הירק הוא רך.

אלא שיש להעיר שהחלל נוצר בענפי הפטל רק בשנה השניה כאשר הוא מתחיל להתייבש, אולם בשעת ההבשלה הענפים מלאים ואינם חלולים, ולכן קשה להחשיבו ירק מטעם זה.

ט. ירידה באיכות

סברה נוספת מדוע להחשיב את הפטל כירק היא על פי דברי מהר"ם אלשיך (הובא בברכ"י סי' רצד אות ד) שצמח שכמות הפרי פוחתת והולכת אינו אילן. אולם המעיין בדבריו יראה שאירי שתוך ג' שנים הצמח מתנוון ולא יתן פרי, ולכן אין להחשיבו כאילן. לעומת זאת, בפטל היבול העיקרי הוא בין השנים 3-5 (של הצמח

בכללו) ויכול להגיע ל 12 שנות צמיחה, א"כ יתכן שבאופן זה אפילו המהר"ם אלשיך יודה שיש לפטל דין אילן.

ויש לציין שכבר העיר החזו"א (סי' יב ס"ק ג ד"ה ונראה לדינא) שפיחות ביבול אינה סיבה מספקת להחשיב את הצמח לירק, אלא עיקר הסברה היא האם הגזע יחזיק מעמד ג' שנים אם לאו (לעיל אות ו).

י. סיכום

העולה לנו שיש לחוש בפטל משום ערלה, מכיוון שספק ערלה הוא בשל תורה. זאת אף שישנן סברות רבות להתיר את הפטל (לעיל אות ו, ז, ח), ובייחוד בגלל שאחרת יהא אסור עולמית (אות ה).

יא. נצרי הפטל

יש מקום להחמיר בפטל מספק, אך יש להתבונן מה דין הנצרים, הגדלים מהקרקע, שלכאורה דינם כענפי ערלה.

חיוב נצרים בערלה מבואר ברמב"ם (הל' מעש"ש פ"י ה"ט)

"אילן היוצא מן הגזע פטור מן הערלה, מן השורשים חייב בערלה",

ומקור הדין בתוספתא (ערלה פ"א ה"ד):

"אילן היוצא מן הגזע בין מן השורשים – חייב בערלה דברי ר"מ, ר' יהודה

אומר העולה מן הגזע – חייב, מן השורשים – פטור.

אך כבר העיר הכס"מ שיש ראשונים שגרסו בתוספתא: "אילן היוצא מהגזע

השורשים – פטור (או"ז ח"א סי' שכו), וכן הביאו הראב"ד והרמב"ן (ב"מ ק"ט ע"א)

בדעת ת"ק. א"כ אנו רואים שיש המקילים בדין הנצרים, ובכל עניין פטור ממניין

שנות ערלה. גם הרא"ש, הטור והשו"ע השמיטו את הדין של הנצרים העולים, ורק

כתבו שאם קצצו את האילן עד הקרקע (או עד טפח) מונה שנות ערלה חדשות.

בנוסף יש להקשות הרי לשיטת הרא"ש (לעיל אות ב) כל היוצא מהשורשים

מברך "בורא פרי העץ", ואם כל היוצא מהשורשים חייב בערלה, מה הדיון לגבי

ברכה הרי הדבר אסור משום ערלה (עיין מנחת שלמה סי' עא אות ח, עמוד הימיני סי' כח,

עמ' רפה)?

מבאר הגרשז"א, על כרחינו, להבחין בין מקרה שבו העץ נקצץ לבין מקרה

שיוצאים נצרים מהשורש ללא קציצה. אם קצץ את האילן שבו היה גזע או שורשים

בעבר ונתבטלו מתפקידם וכעת חוזר וגדל, אם עולה מהשורשים הרי זה חייב

בערלה, ואם עולה מהגזע פטור, מכיוון שכשעולה מהגזע הדבר גלוי וידוע שהוא

המשך של העץ הישן ואם עולה מהשורשים הרי זה עץ חדש. לעומת זאת, בנצרים

שאינם כתוצאה מקציצת העץ, בכך אין חיוב ערלה אפילו בעולה מהשורשים.

(ובייחוד הדברים מבוארים לפי שיטת הרשב"א (ח"ג סי' רלז) שהנצרים הם ערלה מדרבנן שנראה כעץ חדש, אבל מדאורייתא כל היוצא מאותו השורש פטור.)
לפי דברים אלו אפשר גם להעמיד את דעת הרמב"ם שחיוב ערלה מהיוצא מהשורשים הוא רק ביוצא לאחר קציצה אבל ביוצא מאליו אין חיוב ערלה. .
מכיוון שהחומרה של הפטל היא מספק אם נחשב אילן או ירק, ולגבי היוצאים מהשורשים יש ספק האם חייב בערלה, נראה שיש לצרף את הספקות ולהתיר את הנצרים היוצאים מהשורשים.

יב. להלכה

1. יש מחמירים בפטל מספק שמא הוא ערלה, לכן אין לאכול פטל אלא ממטע שהוא יותר מג' שנים. מאידך לגבי הברכה, יש לברך עליו "בפה"א", כיון שזו ברכה כוללת יותר מאשר העץ.
2. לחוששים בפטל כעץ, יש לכתחילה לקצוץ נצרים היוצאים מהקרקע, ובדיעבד מותר לאכול מנצרים אלו.

פטל אילן או ירק (תגובה)

הרב יהודה הלוי עמיחי במאמרו (פרק ז) דן בחשיבות ובתוקף של מעשה בני אדם בהקשר לסיווג צמח לאילן או לירק. הוא מביא את תשובת הרדב"ז (ח"ג סי' תקלא) ולדעתו כתב הרדב"ז שצמח אשר גוזמים אותו כ-10 ס"מ מעל פני הקרקע ומשאירים את גזעו בשנה שניה נחשב אילן, ואם אין גוזמים אותו ולא נשאר לצמח גזע ייחשב ירק. וע"כ תמה איך יתכן שסיווג הצמח יהיה תלוי במעשיו ובגיזום שמבצע, שכן אם גוזמו ייחשב אילן ואם לאו - ירק.

אך לענ"ד לא זאת כוונת הרדב"ז וכדלהלן, וז"ל:

"תדע שהרי קני הסוכר הוא כיוצא בזה ממש שזורעין אותם שנה ראשונה הם טובים מאוד וחותכין אותם סמוך לקרקע וחוזרין ויוצאין בשנה שנייה מאת הגזע בעצמו... וכתב הרמב"ם ז"ל פ' ה' מהלכות כלאים וז"ל הקנין והורד והאטדין מיני אילן הם ואינם כלאים בכרם. הרי לך בהדיא דהווי מין אילן אנע"ג דאין יוצאין מן הענף הראשון של שנה שעברה אלא מן הגזע יוצאים בדים חדשים וכן הוא בני"ד ממש. ואפי' לפי השטה האחרת י"ל דלא מיקרי ירק אלא כשיוצאין מן השרשים ממש דהכי דייק לישנא שכתבו הגאונים ז"ל והדר פארי משרשין דיליה וכנ"ד וכן הקנים מניחין לו גזע על הארץ כשיעור טפח וממנו חוזרין ויוצאין הבדים ועושים פירות והוי לכ"ע אילן תדע שכל אילנות רקים שחותכין הבדים הישנים כדי שיצאו חדשים וזהו הנקרא במשנה מקרסמין באילנות וכ"ש בגפנים שמזמרין אותם ואין מניחין אלא הגזע וכי בשביל זה לא יקרא אילן... הרי לך בהדיא שאם נפרש הסוגיא של ברכות לדעת הגאונים ונפרש דלא מיקרי אילן אלא כשהענפים בעצמם מוציאין פירות א"כ הבירינג"אן והסוכר והאטד וכיוצא בהם מין ירק הם ואין ערלה נוהגת בהם... אבל לדידן הא כתיבנא דהרמב"ם והרא"ש והר"י ז"ל חולקים עליו שהרי הקנים והורדין והאטדיים כתב הר"ם ז"ל שהם מין אילן..."

לענ"ד אין כוונת הרדב"ז שהגיזום והשאת חלק מהגזע הוא סיבה להפיכת הצמח לאילן, כמו שלא יעלה על הדעת שאילן שמתחדש מהשורש ולא נשאר לו גזע ייהפך להיות ירק, שאילו נאמר כן יהיו הנצרים של הזית, הרימון והדקל ירק. כוונת הרדב"ז היא שיש בכך סימן (ולא סיבה) שהצמח הוא אילן, כלומר שצמח שמבחינת תכונותיו אמנם אין לו גזע רב שנתי שממנו צומחים ענפים ופירות אלא הגיזום הוא גורם להישארות הגזע, בזה יש לדון אם נחשב כבעל גזע ונחשב אילן או שכיון שחייב להתחדש נחשב ירק. לסברת הרמב"ם, כותב הרדב"ז בפשיטות שצמח כזה נחשב אילן ונחשב בעל גזע רב שנתי גם אם זה מתקיים עקב הגיזום. וראיתו מקנים שנחשב אילן. לעומת זאת, ירק גם אם נגזום אותו - לעולם לא

יתחדש גזעו, ולכל היותר יתחדש משורשיו. לפי זה סיווג הצמח לאילן או לירק אינו תלוי במעשה בני אדם, אלא צמח שגזעו מסוגל להתקיים אפילו עקב גיזומו ייחשב אילן, זאת בין אם בפועל יגזמו אותו ובין אם לא יגזמו אותו ויתחדש משורשיו. אמנם הרדב"ז דן בסברה זו ומסתפק בה אליבא דהגאונים, אך כאמור לדעת הרמב"ם צמח כזה נחשב אילן וכן נפסק בשו"ע (יו"ד סי' רצו סעי' טו) בהקשר לקנים.

הרב יהודה עמיחי מביא ראיה לדבריו מהחזו"א (ערלה סי' יב ס"ק ג ד"ה ובברכ"י), וז"ל:

"ומיהו יש לעיין לפי"ז מאי מקשה מכרוב? וצ"ל דכרוב גזעו מתקיים שנים הרבה אם היה נוטל את העלין והיה מניח את הגזע".

ולענ"ד אין כוונתו שעקב הגיזום הגזע מתקיים ויתחדש ויוציא כרוב חדש, אלא שלאחר הורדת העלים (הפרי) הגזע ימשיך להתקיים ולא יתנוון, אך בשום אופן לא יתחדש ויגדל פירות נוספים בשנה שלאחר מכן. בצמח זה היתה הו"א שייחשב אילן ומסקנת הירושלמי שנחשב ירק. אך צמח כדוגמת הקנים והחציל שלא רק שגזעו יתקיים לאחר הגיזום אלא הוא יחזור לצמוח כבתחילה ויוציא פירות חדשים, ככה"ג יודה החזו"א שנחשב אילן.

בנד"ד הפטל מסוגל להתחדש מגזעו כאשר גוזמים בגובה 10 ס"מ כפי שראינו בעינינו באחד ממקומות גידול הפטל. ואמנם היה מקום אחר שגם גזמו את הצמח וההתחדשות היתה מהשורש, אך מר מאיר פרנקל הסביר שההבדל נובע משוני בדרך הגידול. במקום הראשון גזמו את הצמח ולא אפשרו התחדשות הצמח מהשורשים, זאת ע"י גיזום של ענפי המים, לכן כל כוחו של הצמח הופנה להתחדשות הגזע מתחת לגיזום. לעומת זאת, במקום השני אפשרו התחדשות מהשורש ולא גזמו את ענפי המים, במקרה זה, התחרות על כוחו של הצמח גרם לניוון הגזע הישן. ומ"מ למדנו מדברי הרדב"ז שצמח שגזעו מסוגל להתקיים ע"י צימוח מחודש במקום הגיזום - נחשב אילן, ולכן הפטל ייחשב אילן בין בשיטת הגידול הראשונה, שההתחדשות היא מהגזע ובין בשיטת הגידול השנייה שההתחדשות היא מהשורשים. ומ"מ נלענ"ד שמכלל ספק לא יצאנו, וכפי שכתב הרדב"ז בהקשר לחציל "ויש להם על מה שיסמוכו".

היוצא מהנ"ל, נלענ"ד כמסקנתו של הרב עמיחי, אך לא רק מצד שיש להסתפק אם התחדשות מצואר השורש (בלא הגיזום) נחשב כהתחדשות הגזע או כהתחדשות השורשים, אלא אף מצד שזהו צמח שגזעו מסוגל להתקיים גם אם לאחר גיזומו. לכן למעשה צודקים דבריו של הרב עמיחי שהפטל הוא ספק אילן ויש להתירו לאחר שלוש שנים. כיון שהוי רק ספק אילן יש להתיר מספק את הנצרים מחמת ספק דרבנן כמבואר (במאמר הרב עמיחי פרק יא וראה להלן במאמרנו עמ' 161).

הרה"ג מאיר מאזוז שליט"א

פטל – אילן או ירק (תגובה)

במאמר אודות הפטל (לעיל עמ' 152) כתוב שסברת המתירים שאם נגדיר את הפטל כאילן יהיה אסור עולמית - אין לה מקור מפורש, וכל הסוברים שישנם פירות שנאסרים עולמית כגון הבננות והחצילים חולקים עליה. הנני להודיע שהגאון ר' משה הכהן זצ"ל (חי בשנים תק"ן - תרכ"ג) כתב גם הוא לתמוה על הרדב"ז שסבר לאסור החצילים, שלא מצינו שום עץ שנאסר למאכל מן התורה מלבד עץ הדעת לפני חטא אדם הראשון. מצ"ב צילום מדבריו בסוף ס' קרן דוד (ג'רבה תרע"ו) ובספרו פני משה הנד"מ*. גם צילום מדברי מאמר מרדכי שכתב כעין זו בסימן רג ס"ק ג.

בברכת מרבין בשמחה,
נאמ"ן ס"ט

*ו"ז"ל הרה"ג משה הכהן זצ"ל (פני משה יו"ד עמ' קמב):

"בענין הבידנגא"ן (חציל). זכורני שהרדב"ז בשני חלקי תשובותיו, באחת אסר ובשניה שרי. ותימה דמאי ספק הוא זה והיכן מצינו בתורה או בדברי רז"ל שאסר רחמנא שום אילן או מין נטע חוץ מעץ הדעת למי שזכה וראהו לפי הפשט; ואי הוה אסיר לא לישתוק קרא מיניה ולא לישתמיט שום אחד מהתנאים או בעלי הש"ס להודיענו שיש בעולם במציאות פרי שהוא אסור באכילה..."